

7. Településszerkezet és településkarakteri elemek

Mélykút a geomorfológiai körzetek tekintetében a Bácskai-síkvidéken fekszik. A jelenlegi Bácskai löszhát - lösszel fedett futóhomok-területek - alapján az Ős-Sárvíz és a mecseki vízfolyások hordalékkúpján alakult ki. Az északnyugati szelek hatására - mintegy 27 ezer évvel ezelőtt (felső-pleniglaciális) - beinduló futóhomokmozgást követően, mintegy 20 ezer éve megindult a löszképződés. Löszös-homok, homokos lösz, típusos lösz képződmények borítják a futóhomokos területeket; a löszös takaró általában 1-5 m vastag. Sok a buckák közti, lefolyástalan tó. A talajvíz szintje – a Duna-Tisza között tekintve - részben a Bácskában van a legmélyebben (6-10 m).

A természeti adottságokként kialakult, kiemelkedő löszhátakat jól láthatóan mutatja az I. és a II. katonai fölmérés, melyek jórészt a tájat a 18-19. századtól egyre intenzívebben átformáló, emberi beavatkozást megelőzően készültek. Napjaink vízfolyásai, csatornáit szintén a sok tízezer évvel ezelőtt megalapozódott, északnyugat-délkeleti irányultságú terepformákat követik.

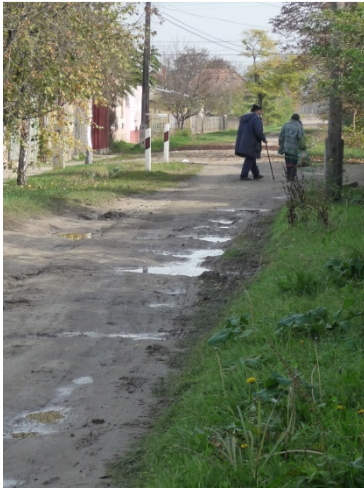
Mint a legtöbb településnek, így Mélykútnak is a telepítő tényezői között első helyen állnak a természetföldrajzi adottságok, s ezekhez csatlakoznak a velük szoros összefüggésben kialakuló közlekedési tényezők. Mélykút középkori lakosai egy löszkúpot választottak letelepedési helyük központjaként, ahol megépítették egyszerű templomukat, a kor szokása szerint körülötte a temetővel (*Kápolna-balom*).

A török időköt követő, a jelenlegi település alapját képező betelepüléskor (1728) az új lakók az előző helytől dél-délkeletre, egy tó mellett választottak helyet. Abban, hogy nem ragaszkodtak a középkori faluhelyhez, nyilván szerepet játszott az is, hogy nemcsak hogy nem visszatérő lakosokról van szó, hanem még más – a korábbi délszlávoktól eltérően magyar - nemzetiségűekről is, csak a római katolikus vallás volt összekötő kapocs. Ez utóbbi eredményeként egy rövid ideig még az elődök kápolnáját használták, de 1748-ban már állt az új telepések új helyen emelt, kis temploma, körülötte az új (ma már *Öregként* emlegetett) temetővel. Ezen kis templom leégését követően került a ma is álló, tekintélyes méretű templom mint máig a legjelentősebb épület a település jelenlegi központjának számító, határozottan kiemelkedő löszdomb tetejére (1761-1768). E köré szerveződtek a következő évtizedek során a községet szolgáló közigazgatási és oktatási intézmények, valamint a kereskedelem elemei. A telepítő tényezők sorában – mindezeket kívül - a kezdetektől kiemelkedő helyet foglalt el Mélykút széles határát mintegy fölnegyedelő, két átmenő közlekedési útvonal: a mára Trianon miatt jelentőségéből sokat veszített, Jánoshalma-Bácsalmás irányú országút (5312), valamint a Szeged-Baja 55. számú fő közlekedési út. Az előnyös helyválasztás eredményét jól jelzi, hogy ezen legutóbbi megtelepedést követően, 55 esztendő múltán már 1651 lakossal rendelkezett a falu.

A település utcahálózata bár mutatja a telepített falu sajátosságait, de szerencsére nélkülözi a szigorú, mérnöki szabályosságot. Az utcahálózat fő elemei követik a természetföldrajzilag jellemző, északnyugat-délkeleti terepvonalakat; rájuk merőlegesen általában mindössze keskeny közök kötik össze őket. A fő utcavonalak bő szélességükkel biztosították az állatok legelőre kihajtását, s általában tovább vezettek a település határába, illetve a szomszédos településekre.

Széles utcák egy, illetve két kocsiúttal, középen vízvezető csatornával.

Egy köz, valamint az egykor legelőként használt Széchenyi utca a Gányóban.

A községben különleges adottságot jelentő, még sokáig hálós halászatot is biztosító – szintén északnyugat-délkeleti irányban elnyúló - *Nagytó* alsó végénél húzódott a falu széle még a 19. század végén is. Tőle tovább délkeleti irányban hosszú, keskeny sávban – egészen a II. világháborúig az *Alsó-szőlők*, majd bővítve, még tovább az *Új-szőlők* húzódtak. A területre közhasználatos *Gányó* név viszont dohánytermesztésre utal. A községtől északkeletre is szőlőként műveltek a kezdetektől egy szabályos, zömök téglalap alakú területet, amely a 19. század végén a *Józsan-begy* (!) névre hallgatva apró parcellákra osztva szolgálta a lakosokat.

A 18. században kialakult község területe a következő évszázad folyamán délkeleti és északnyugati sarkán túl nőve, valamint a nyugati széle mentén növekedett. A 20. század első felében elsősorban az északkeleti sarkon túlra, valamint a keleti oldal hosszán és délkelet felé bővült. Ehhez járult az *Alsó-szőlők*be (*Gányó*) való kitelepülés a sajátosan széles – legelőként használt – Széchenyi utca mentén hosszan lenyúlóan. A II. világháborút követő évtizedek jelentős méretű területi fejlődést hoztak, nagymértékben - a községet három utcával megszelésítve - keleti irányban; kisebb bővítésre délnyugat felől, a volt uradalmi *Nagykertek* területének beépítésével került sor.

Az 1927-ben föltöltött Nagytó. A településképi változatosságát jelentő, morfológiai értékek a buckák.

Mélykút hagyományos beépítést jelentő épületei között kisebb részt foglalnak el a fordított házak, melyeket intézmények számára, illetve az alapjában polgári elfoglaltságú lakosok építettek, elsősorban a település központjához közel.

Zárt sorú, illetve fűrészfogas beépítésű utcakép.

A település nagyobb részének hagyományos utcaképét a fésűs beépítésű, népi épületek képezik, sok esetben a kerítés vonalában emelt melléképülettel. Mélykút még különösen gazdag a kukoricagórék máig meglévő, nagy számát tekintve.

Az épületek magukon viselik építőjük gazdasági erejét. Ennek megfelelően lehetnek eredendően két traktussal – nyitott, pilléres ganggal, melyet többször utólag beüvegeztek -, illetve egy traktussal építettek; az utóbbiakat mára jórészt megszélesítették.

Kétraktusos népi lakóházak deszkázott, illetve falazott oromzattal, a jobb oldali képen melléképülettel.

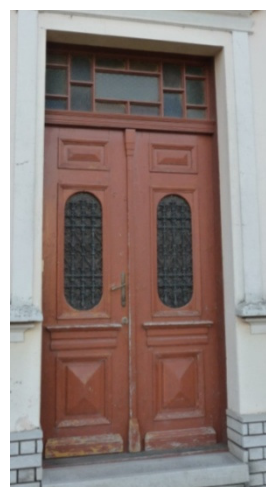

Faoszlopos, nyitott gang. Eredetileg egytraktusos, majd utólag megszélesített lakóházak.

A gangot a módosabb – és ebből van több Mélykúton – házaknál téglapillérek tartják, a szegényebb házaknál faoszlopok. A hagyományosan csonkakontyos nyeregtetejű épületek utcavonalon álló bütüjén az oromzat részben falazott jellegzetes, hármastagolású padlásszellőzővel, a középső vaknyílásban Mária vagy védőszent szobrával, részben függőleges deszkázatú. Három napsugárdíszes oromzatú, népi lakóház is áll még, melyek oromzata figyelmet és védelmet érdemel.

Már alig föllelhető, archaikus ablakforma és a hagyományos építésű, népi épületek általánosan előforduló ablaktípusának egy régi, finom részletképzésű példája.

Fölülvilágító nélküli, díszített táblázatos, illetve fölülvilágító egyszárnyú bejárat jellegzetes, talpas kereszt formájú vázzal. Kétszárnyú, polgári gyökerű, fölülvilágító bejárat.

A két magas, fejezetes téglapillér által közrefogott, kötött deszkakapu. Tömör téglakerítés egy kapupillérrel.